

POZNÁMKY K SÚČASNÝM REFLEXIÁM NEOLIBERÁLNYCH TENDENCIÍ VO VZDELÁVANÍ V ZRKADLE TEÓRIE KOMUNIKATÍVNEHO KONANIA JÜRGENA HABERMASA

PAVOL MARCHEVSKÝ

Katedra školskej pedagogiky
Pedagogická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Trnava
Email: pavol.marchevsky@gmail.com

Abstract:

The submitted work has the ambition to get involved in the present discourse of education in the area of neoliberalism. Referring to the works of J. Habermas, the work attempts to present the topical nature of the legacy of this German sociologist and philosopher in the outlines discourse of neoliberal education. The work also focuses on aspects of the discourse in the form of issues related to marketization and public interest in education. The work also attempts to map and confront opinions of current authors concerning applicability of Habermas's ideas in the given discourse.

Keywords:

Habermas, Philosophy, Pedagogics, Marketizations, Public interest

venskému akademickému prostrediu. Po istej topografickej sonde do tohto diskurzu by sme chceli prísť k priblíženiu vybraných motívov teórie komunikatívneho konania Habermasa, ktoré by mohli tento diskurz funkčne obohatiť. Predkladaný text je podnietený potrebou nielen predstaviť ale aj reflexívne vstúpiť do odbornej diskusie interdisciplinárneho rázu, ktorú v našom akademickom a aj širšie ponímanom intelektuálnom prostredí výrazne iniciujú profesor Branislav Pupala spoločne s docentom Ondrejom Kaščákom.

Z množstva myšlienok, ktoré na nás formujúco vplývajú by sme na tomto mieste priblížili tie, ktoré uvádzali do domáceho diskurzu ich prácu *Škola zlatých golierov* „Táto knižka je pre nás úvodnou etapou pre ďalšie skúmania, pretože umožňuje zreteľnejšie a diferencovanejšie vnímať, akú úlohu má vzdelávanie v ľudskej kultúre a ako vo svojej genealogii závisí na istých politických a ideologických konšteláciách a križovatkách“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 10). Podnetné je ich hodnotenie diskurzu v našich súradniciach: „neoliberálna transformácia

---

Predkladaná práca je vyjadrením snahy autora priblížiť existujúci diskurz o neoliberalnom vzdelávaní a jeho dopadoch, ktorý je vlastný predovšetkým nášmu domácemu slo-

vzdelávania na Slovensku sa uskutočňuje cez nerefektovanú prax a rozhodnutia rôznorodých aktérov (aj menších hráčov) vo vzdelávaní a vzdelávacej politike“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 18). Ich systematické spracovanie problematiky neoliberalného vzdelávania, dopadu neoliberalnej ideológie na oblasť vzdelávania vzbudzujú v domácom prostredí intenzívnu diskusiu. Do pozornosti by sme dali názory Ivana Buraja či v zásadnej miere profesora Emila Višňovského. Práve jedno Višňovského hodnotiace stanovisko by sme radi na tomto mieste spomenuli, keďže malo taktiež zásadný význam, pri formovaní našich názorov. Ide o poznámku na margo súčasného diskurzu o zmenách, ktoré sa v akademickom prostredí dejú a to že sa dejú, je neodvratné či ide, ako píše Višňovský o „humboltovskú“, „napoleónsku“ či „newmanovskú“ univerzitu: „neexistuje žiadny široký konsenzus v tom, akým smerom sa tieto zmeny uberajú či majú uberať, a iba málokto sa podujal predvídať, kam akademické inštitúcie v súčasnom nepokojnom svete spejú“ (Višňovský, 2014a, s. 7). V rovnakom duchu rezonuje myšlienka autorskej dvojice, zamýšľajúca sa nad smerovaním univerzít: „Univerzity už celkom stratili rozmer propagátorov a ochrancov národných kultúr, ako im to ukladala pôvodná idea moderných univerzít (...) Pôvodné funkcie univerzít, spojené s reprodukciou národnej kultúry a kritického občianstva, sú rozvinuté o agendu ekonomickej užitočnosti s jej sústredením sa na komercializáciu poznania a pre ciele sociálnej inklúzie“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 131). Toto podivne premiešané definovanie úloh a poslania univerzity autorská dvojica označuje slovami Shora veľmi príznačne ako schizofréniu.

V kontexte východísk a stimulov pre písanie našej práce v nás mimoriadne rezonuje, predovšetkým svojou diagnostickou silou a táto myšlienka: „Kým tradičná kultúra „old“ univerzity bola viac osobná, kolegiálna a demokratická (no aj tolerantnejšia k nezodpovedným akademikom), neoliberalná univerzita súčasnosti je nepersonálnou inštitúciou s nízkou mierou dôvery“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 139). Súčasnú univerzitnú prostredie akoby prijalo za svoje motto, inovované heslo veľkého muža svetových dejín, ktoré by znelo nasledovne: *Nedôveruj len preveruj*.

To, že otázky u nás otvorené práve Pupalom a Kaščákom, a hlavne tie, ktoré sa vzťahujú na náš domáci priestor sú mimoriadne aktuálne, potvrdzuje aj nie príliš rozsiahly ale mimoriadne obsahovo bohatý článok dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity profesora Vasila Gluchmana, ktorý sa objavil v rubrike *Publicistika* na stránkach denníka *SME* dňa 16. apríla 2015 s názvom *Za problémy škôl môžu politici*. Gluchman veľmi presne a úmerne rozsahu poskytovanému formátom novinového článku identifikuje isté anomálie či deformácie spôsobov hodnotenia vysokých škôl a tiež tvorivých výkonov vedeckých pracovníkov. Medzi hodnotiacimi stanoviskami dominuje nasledovné, ktoré podobne ako v prípade tvrdenia Pupalu s Kaščákom vypovedá o povahe riešení v oblasti vzdelávania: „Politické elity nehľadajú systémové riešenia ale nechávajú vysoké školy, aby sa samy bičovali za chyby a nedostatky, ktoré spôsobil niekto iný“ (Gluchman, 2015, s. 11).

Ak tvrdíme, že tvorivé výstupy autorskej dvojice Pupala a Kaščák sú pre nás veľkou inšpiráciou, tak je to aj preto, že títo autori predstavujú množstvo rozmerov, tendencií a motívov, ktoré sú spojené s kontextom vplyvu neoliberalných myšlienok a praxe na oblasť vzdelávania: píšú o neoliberalných politických figúrach ako tzv. penetrácia, animácia, sugescia, ktoré sú typickými príkladmi tzv. projektovej mentality, ktorá vlastne predstavuje samostatnú tendenciu. Opisujú tiež benchmarking, podfinancovanie univerzít a prenos zodpovednosti, spomínaná je tiež problematika kompetencií: „A tak spolu s pamäťou, ktorá vytvára psychologický substrát kultúrnym obsahom, sa zo školy vytrácajú aj vzdelávacie ciele, viazané priamo na tieto obsahy. Dôležité sa stávajú obsahovo uvoľnené kľúčové kompetencie, aby sa adaptovali na ľubovoľný a premenlivý sociálny obsah“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 123). Zo spomínaných motívov pre nás v mimoriadnej miere rezonuje práve figúra sugescie: „Treťou novou politickou figúrou je sugescia. Tá vyjadruje fakt, že zdôvodňovanie individuality, autonómie a zodpovednosti nevychádza z reálnej snahy o demokratizáciu a zachovanie prirodzených slobôd, aj keď sa tento dojem sugeruje“ (Kaščák-Pupala, 2012, s. 31). V prácach týchto autorov oceňujeme spôsob spracovania, ktorý je kriticko-prehľadový a prehľadný,

s množstvom odkazov na relevantných autorov.

Ak spomíname relevantných autorov, tak z plejády tých, na ktorých odkazujú práce Pupalu a Kaščáka v nás v osobitej miere rezonujú myšlienky Liessmanna. Predovšetkým tá, z prvej strany jeho práce, z Predhovoru *Teorie nevzdělanosti*, ktorá pomerne jasne poukazuje na manévrovací priestor a na to čo sa javí, a čo je, čo stojí za javovou stránkou veci v kontexte vzdelávania: „Veľa z toho, čo sa propaguje a proklamuje pod heslom vedomostnej spoločnosti, sa pri bližšom pohľade ukáže len ako rétorická figúra, ktorá je zviazaná ani nie tak myšlienkou vzdelanosti, ako konkrétnym politickým a ekonomickým záujmom“ (Liessmann, 2009, s. 9).

V tejto práci nachádzame aj nasledujúce tvrdenie diagnostického charakteru, ktoré pre nás vystupuje ako výzva pre premýšľanie a dôvod pre prehodnocovania: „Je na mieste hovoriť o dobe, v ktorej sa s konečnou platnosťou završuje podriadenosť poznania parametrom kapitalistickej ekonomiky, ktorá je poznaniu priateľsky naklonená len vtedy, ak je možno poznatky bezprostredne zhodnotiť alebo ak aspoň nezvyšuje náklady. Za týchto podmienok je poznanie ako také zbavené svojprávnoti“ (Liessmann, 2009, s. 36). Podnetným je pre nás to, ako tento autor vníma dobovú diskusiu o vzdelávaní. Aj napriek ráznym tvrdeniam, Liessmann nevyklučuje možnosť diskusie. Tá je možná, ba priam nevyhnutná. Môže, mala by a veríme že aj musí prispieť, lebo existujúci stav nemôžeme považovať za uzavretý priestor, kde je možné robiť voľby *buď alebo*, lebo aj tu sa dá odpovedať tak ako odpovedal Kierkegaard pri úvahách o tretej ceste vedenia života, teda *ani ani* a je tu následne možnosť naznačiť nové horizonty: „Jedni snívajú o škole ako idyle solidárneho spoločenstva a nekonfliktnej integrácie, zatiaľ čo druhí nemajú nikdy dosť súťaže, konkurencie, testov, medzinárodných rankingov, evaluácií, opatrení pre zaistenie kvality a kurzov orientovaných na výkon. Jedni dodnes hovoria o podpore žiakov, zatiaľ čo druhí už dávno zasa o požiadavkách“ (Liessmann, 2009, s. 38).

Ďalšou zaujímavou poznámkou je tá, ktorá poukazuje na Liessmannovu pozíciu vo vzťahu k dobovej teda súčasnej diskusii: „Reformátorov všetkého druhu spája jediné, a to nenávisť

k tradičnému poňatiu vzdelania. Je im očividne trňom v oku, že by ľudia mohli získať neúčelové vzdelanie, vzdelanie súvislé, obsahovo zakotvené v tradíciách veľkých kultúr, ktoré by ich nielen formovalo, ale umožnilo by im taktiež nezávislosť od diktátu doby a módnych vln“ (Liessmann, 2009, s. 38). Táto posledná z uvedených poznámok Liessmanna nás zaujala vzhľadom na očividný rozpor medzi klasickým vnímaním univerzity a niečím novým. Poukázanie na tento rozpor nás zaujal hlavne preto, že odhaľuje istú povahu tohto rozporu, či zvláštnych zdrojov potreby vymedziť sa voči klasickému ponímaniu univerzity a univerzitného vzdelávania. Medzi týmito zdrojmi by sme nie zbytočne, či náhodne hľadali zdroje politické a ekonomické.

Podobný kontext zdôrazňuje aj Axel Honneth vo svojej práci a podnetne poukazuje, analyzujúc pedagogické názory I. Kanta, že vzdelanie je úzko spojené s politickým priestorom, s riešením vecí verejných. Tento vzťah nie je len o vplyve politického na vzdelávanie ale aj o tom, ako vzdelávanie a kultivovanie obyvateľov v občanov ovplyvňuje politické prostredie a teda ak je zachovaný tento mechanizmus, vzdelanie následne vplyva aj na to, ako sa samotné vzdelávanie bude transformovať, kam smerovať, pomocou legitímnych politických nástrojov. Teda môže sa stať, že vzdelanie je zásadné pre svoje vlastné formovanie, je schopné chrániť svoje hodnoty a držať ich na vysokej úrovni, ak jej v tom nie je bránené. Tu zaujímavavo znie: „čím rozhodnejšie by sa teda verejná škola chápala ako eticky neutrálna, aby na jej mieste mohla nastúpiť mnohorakosť súkromných škôl viazaných na istý svetonázor, o to viac by demokratická spoločnosť prichádzala o svoj takmer jediný inštrument, pomocou ktorého regeneruje svoje vlastné morálne základy; teda spor o štátny školský systém, bez ohľadu na to, či sa týka jeho štruktúry, kurikúl alebo používaných metód, je vždy aj bojom o budúcnosť demokracie“ (Honneth, 2014, s. 21). Na tomto mieste, po všetkých uvedených myšlienkach a názoroch, ktoré formovali naše uvažovanie, by sme uviedli zásadnú otázku, ktorú formuluje profesor Višňovský: „najdôležitejšími otázkami, ktoré zostávajú nevyriešené, sú zrejme tieto: Akú univerzitu chceme mať? A kto o tom rozhoduje: akademici sami alebo verejnosť, trh alebo štát, prípadne všetci

spoločne? V akej koordinácii?“ (Višňovský, 2014a, s. 8). Uvádzame, že táto myšlienka-otázka je pre nás zásadná fundamentálnosťou svojho pýtania. Dodali by sme, že ju vnímame ako vhodné podčiarknutie tých všetkých stimulov, o ktorých sme písali. Ak podčiarkujeme, robíme isté prvotné sumarizovanie, tak do tohto sumáru by sme zaradili tie spoločné prvky, ktoré uvedené myšlienky mali, a ktoré v nás rezonujú, vedú nás k písaniu tejto práce. Spomínaní autori poukazujú na nelichotivý, až kritický stav vzdelávania, na nejasnosť vízií riešení, na anomálie ba až defekty, ktoré spôsobujú nejasné, nepremyslené a povrchné návrhy prístupov a riešení. Poukazujú na zvláštne „zahmlievacie“ praktiky, objavuje sa motív zdania, javenia sa byť kvalitatívne niečím iným a iné náznaky manipulatívnych praktík. Ukazuje sa integrálne prepojenie sféry politickej a ekonomickej, ktoré vplyvajú na vzdelávania, a ktoré môžu byť potenciálnym zdrojom kritizovaného stavu. V zásadnej miere sa objavuje potreba, výzva podrobiť tento stav širšej diskusii a názorovej konfrontácii.

Ak píšeme o zapojení sa do debaty tak máme na mysli ťažiskovo domáci kontext, no v širšej rovine by sme sa tým mohli zapojiť aj do diskusií, ktoré rozvíja odborné fórum Philosophy and Social Science, ktoré je u nás realizované vďaka Marekovi Hrubcovi a Ladislavovi Hohošovi. Ide o fórum, ktoré bolo mimochodom založené v Juhoslávii Gajom Petrovičom, Milanom Kangrgom a Mihailom Markovičom v 60. rokoch 20. storočia- Korčula Summer School. Účastný a to intenzívne tu bol aj Habermas, ktorý je považovaný aj za spoluzakladateľa.

Práve tohto nemeckého mysliteľa, predstaviteľa frankfurtskej školy kritickéj teórie, tvorca teórie komunikatívneho konania by sme v našom domácom prostredí chceli dať do pozornosti ako možného vplyvného aktéra, ako autora, ktorý má rozhodne čo povedať v tomto diskurze. Habermas pre nás vystupuje ako možnosť a nie ako nevyhnutný kánon.

Mali sme možnosť vidieť názory, ktoré súčasný stav vzdelávania považujú za negatívny až deštruktívny, produkujúci stav, ktorý by sme mohli označiť ako schizofrenický. Mali sme možnosť vidieť náznaky postojov a konaní, ktoré sa vo svojej podstate navzájom vylučujú. Teória komunikatívneho konania Habermasa,

ako sme presvedčení, dokáže poukázať na nedostatky, ktoré súčasný diskurz má. Ako zásadný nedostatok sa ukazuje realizácie strategického konania, ktoré sa snaží vykazovať prvky konania komunikatívneho. Dôraz na latentné prvky manipulácie a odhalenie latentných prvkov manipulácie, ako súčasti strategického konania, ktoré majú široké zakorenenie a disponujú bohatým inštrumentáriom, predstavuje to, čím v zásadnej miere prispieva teória komunikatívneho konania Habermasa. Odhaľuje jednu jednoduchú vec s nedozernými dôsledkami. A síce, že to čo sa javí ako hodnota je len pseudohodnotou. Tento kvalitatívny status pseudohodnoty nenaberá preto, že tieto hodnoty majú svoje nedostatky, ale preto, že vôbec pri realizácii strategického konania, predstavujú jasnú negáciu toho, o čom tvrdia, že im je vlastné, že je ich fundamentom. Dovolili by sme si tvrdiť, že kontrolné prvky, ktoré existujú vo vzájomných vzťahoch a tvoria istý celok, nie sú niečím a priori nevhodným. Politika marketizácia, ako jeden z prvkov neoliberalného diskurzu vo vzdelávaní sa v istom zmysle javí ako nevyhnutná, no problém je to, ako má byť napĺňaná a akému účelu má slúžiť, a kto má tieto účely formulovať. Nevhodné je ale radikálne uchopenie tejto myšlienky a následná manifestácia v praxi. Podobný problém nastáva aj v prípade politiky verejného záujmu, ktorá znie ako pekný slogan, ktorý ale nemá s verejným záujmom nič spoločné. Mohli by sme povedať, opäť optikou Habermasovej tvorby, že v súčasnom stave spoločnosti ani nič spoločné nemôže mať, lebo to, čo znie zo strany verejnosti nie je verejným záujmom. To je taktiež vec, ktorú môžeme vnímať ako zásadný prínos Habermasovej koncepcie. Pomenovať veci nestačí, ako zdôrazňuje Habermas, je potrebné pridať im aj náležité obsahy. Habermasove koncepcia tvorbu obsahov umožňuje dvojakým spôsobom.

Po prvé, ide o odhalenie autentických obsahov, teda o odhalenie a iniciovanie nastolenia toho, čo je vlastné príslušným hodnotám. Jedným z produktov, predovšetkým latentných prejavov, strategického konania je to, že menia obsahy pojmov. Niečomu, čo je vnímané ako pojem označujúci istú všeobecne prijímanú hodnotu je „možné“ strategickým konaním dať úplne iný význam, ktorý s pôvodným nemá nič spoločné. Dokonca v tejto „novej“ podobe sa

stáva východiskom pre hodnotenie ďalších odvodených hodnôt, stáva sa určujúcou pre konanie.

Druhým spôsobom, ktorý vychádza od Habermasa je ten, ktorý spočíva na úplne novom stanovení obsahov hodnôt, ktoré sú potrebné vzhľadom na meniaci sa kontext, vzhľadom na meniace sa spoločenské, politické či hospodárske ukazovatele. Tu zásadne znie kritérium dodržania princípov komunikatívneho konania a predovšetkým naplnenie princípu ideálnej rečovej situácie. Ide o návrh pôsobenia, ktorý je v konfrontácii s realitou spoločenskej praxe možné považovať skoro za nereálny. Z pohľadu teórie komunikatívneho konania, samotná naša neschopnosť prijať ideálnu rečovú situáciu ako kritérium, ktoré by mohlo byť napĺňané, je jasným dôkazom toho, ako hlboko je v nás zakorenené konanie strategické, hoci s jeho princípmi sa pri racionálnej úvahe stotožniť nedokážeme a sme v plnej miere ochotní prijať zásady komunikatívneho konania. Isté zamlčané pozadie našich rozhodnutí, ale aj rozhodnutí iných považujeme za natoľko samozrejmé, nevyhnutné, že sa to stáva normálnym. Je to v nás zakorenené priam podvedome, ako to vo svojich prácach naznačuje veľmi trefne hlavne filozof slovinského pôvodu Slavoj Žižek, no nič to nemení na tom, že ide o niečo nevhodné, minimálne nijak obsahovo nesúvisiace s pôvodnými hodnotami, ktoré sme ochotní deklarovať. Teda politika marketizácie a politika verejného záujmu nemusia byť vnímané len ako patológie, ale je faktom, že v súčasnom prevedení patológiou sú. Tu by sme zdôraznili, že isté tendencie, ktoré do kontextu vzdelávania vnáša neoliberalizmus nemusia byť samé osebe ničím zlým, zlé je aktuálne radikálne prevedenie, ktoré sa realizuje vo vzťahu k vzdelávaciemu procesu. Pri uvedomení si týchto mechanizmov, ich podprahovosti a normatívnosti a možnosti zmeniť ich vidíme veľký potenciál Habermasovho mysliteľského odkazu.

Otázka, ktorá nás v súlade s doteraz uvedeným zaujíma, by sa dala formulovať asi nasledovne: Koho považovať za hovorcu verejného záujmu v oblasti kvality školy a celkovo v rámci celej spoločnosti? Táto otázka ostáva stále otvorenou, Habermas neponúka absolútne vysvetlenie, ak keď poskytuje dostatočné poukázania na nedostatky a aj na možnosti ako ich

zmeniť. Na možnosti, ktorými disponujeme, sme s nimi teoreticky stotožnení, ale nenaplnujeme ich v praxi. Dovolíme si poznamenať, že jednou z ciest, o ktorej by sa dalo uvažovať je určenie verejného záujmu ako prejavu verejnosti, ktorý sa manifestuje vlastnou aktívnou participáciou na riešení spoločenských otázok. Ved' kritériom fungovania občianskej spoločnosti nie je frekvencia využívania tohto pojmu vo verejnom diskurze, lebo v takejto podobe je len prázdny pojem, ale skutočnú participáciu občanov na verejnom dianí. Ak hovoríme o sebe ako o občanoch, často vidíme len stránku našich práv, no pomyselné „B“ z výpovede v podobe našich občianskych povinností radi dávame na bok. Byť občanom je neustály proces, kedy činnosťou našou vlastnou učíme sa zadosť tomuto slovu, ktoré si dovoľujeme k svojej osobe pričleňovať a používať ho ako sa nám to hodí. Odtiaľ sa aj problém neoliberalizmu môže javiť trochu inak. Máme na mysli inakosť spôsobenú selektívnym prístupom k tomu, čo si z neoliberalnej ideológie osvojujeme. Nazdávame sa, že práve slová Habermasa kladúce dôraz na úprimnosť v jeho teórii komunikatívneho konania môžu mať mimoriadne aktuálnu odozvu pre prehodnotenie takto zadefinovanej problematkej situácie. Snažíme sa poukázať na to, že naše selektívne prístupy k rôznym koncepciám nespočívajú len v ich vlastnom výbere, ale aj v tom, že z týchto koncepcií si vyberáme to, čo nám vyhovuje, čím vytrhujeme isté koncepčné jednotky z celkovej koncepčnej základne, ktorej sú súčasťou. V spojení s neoliberalným diskurzom vo všeobecnosti a v pedagogike osobitne nás teda zaujíma, do akej miery je situácia, ktorú vnímané ako problém súčasnej doby produktom svojich vlastných koncepčných nedostatkov a do akej miery sú problémy vytvorené svojvoľným „inšpirovaním sa“ „vybranými“ myšlienkami neoliberalizmu či liberalizmu.

Teóriu komunikatívneho konania Habermasa vidíme ako istú kritickú metódu či ešte širšie ako metafizofiu v metateoretickej rovine. Vnímame ju ako istý fundamentálny základ, ktorý je možné napĺňať v národných prostrediach tými, ktorí „terén“ a jeho úskalia ale aj silné stránky dobre poznajú a teda môžu ich uplatňovať na lokálnej úrovni. Terénom by v kontexte našich úvah mohol byť prirodzene priestor nášho vzdelávania.

Pri týchto úvahách rezonuje aj dosť radikálny názor, ktorý nie je možné opomenúť: „Otázka preto znie, či neoliberalizmus zablokoval ďalší postup ľudského poznania. Prejsť od neoliberalizmu k inému socioekonomickému systému by tak bolo aktuálne nielen kvôli demokratickým, sociálnym alebo ekonomickým požiadavkám, ale tiež kvôli slobodnej existencii prírodných a humanitných odborov“ (Hauser, 2012, s. 42). Odpoveď je záležitosťou našich osobných preferencií. V súčasnosti by sme ale ako problém videli to, akú by mala mať, aspoň v oblasti vzdelávania táto zmena povahu. Na druhej strane by sme boli ochotní vnímať Habermasom navrhované východiská, zachytené teóriou komunikatívneho konania, ako dobrý štartovací bod pre možné konštituovanie takejto alternatívy.

Ak by sme prijali takúto víziu aplikačného zámeru teórie komunikatívneho konania či všeobecnejšie kritickéj teórie, tak by to tvorili ďalší horizont pre naše bádania, ktoré by sme mohli použiť na naše prostredie. Ako istý nový či možný horizont pre ďalšie skúmania sa nám objavuje analýza kľúčových dokumentov, týkajúcich sa vzdelávacej politiky a taktiež potreba rozanalyzovať správy, stanoviská a prejavy na tlačových konferenciách alebo v interview ministra, ministrov školstva alebo aj iných kompetentných úradníkov a nepochybne aj samotných vysokých akademických funkcionárov. Rozanalyzovať to, do akej miery sú prvky neoliberalnej vízie vzdelávania zakorenené v úvahách a argumentácii o smerovaní vysokého školstva či školstva a vzdelávania ako takého. Vo vyjadreniach akademických funkcionárov predovšetkým technicky orientovaných vysokých škôl je výborne vidieť príklad mantry zhodnocovania poznatkov tu a teraz, zo školy hneď do výroby a potreby pretaviť do všetkých odborov, teda vytvoriť z tejto tendencie všeobecný referenčný rámec.

Zdá sa nám, že preskúmanie zápisníc zo zasadnutia rektorskej konferencie, resp. iných dostupných dokumentov by bolo možno dobrým spôsobom ako pochopiť mieru zakorenenia týchto neoliberálnych tendencií do podvedomia vrcholných akademických funkcionárov. Takýto prístup predstavuje pomerne častý spôsob práce, viaceru autorov, s ktorými sme sa mali možnosť konfrontovať, vychádzajú zo štúdia takýchto dokumentov. Nazdávame sa

tiež, teda formulujeme vstupnú hypotézu pre možný budúci výskum, že bude identifikovaných množstvo takých neoliberalných jazykových a rétorických prvkov, ktoré budú jasne indikovať prienik neoliberalizmu do podvedomia uvažovania o vzdelávaní. Nazdávame sa, že sa prehľadne odhalí miera infiltrácie do podvedomia, kde neoliberalne tendencie vystupujú vo forme istých do vedomia zakorenených axiém. Nazdávame sa, že to by mohol odhaliť prípadný výskum, ktorý by doplnil plejádu bežne používaných zavádzajúcich argumentov akými sú ekvivokácia či amfibólia (pozri bližšie Copi, 1995).

Veríme, že naša práca učinila zadosť zámeru vstúpiť do existujúcej odbornej debaty v našom akademickom prostredí, a že ju aspoň čiastočne obohatila o perspektívy, ktoré sa odhaľujú teóriou komunikatívneho konania v priestore neoliberalného diskurzu vo vzdelávaní.

Literatúra:

- BURAJ, I.: Zachráňme univerzity! In: Višňovský, E. (ed.): Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty. Bratislava: IRIS 2014. s. 49 – 64.
- COPI, I. M.: Informal Logic. New York: Macmillan 1995.
- GLUCHMAN, V.: Za problémy škôl môžu politici. In: SME, 16. 04. 2015. s. 11 – 12.
- HABERMAS, J.: Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Bratislava: Kalligram, 2011.
- HABERMAS, J.: Tri normatívne modely demokracie. In: Filozofia. 2000a, roč. 55, č. 1, s. 39 – 46.
- HABERMAS, J.: Strukturálni premena verejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. Praha: Filosofia, 2000.
- HABERMAS, J.: Dobiehajúca revolúcia. Bratislava: Kalligram, 1999.
- HABERMAS, J.: Filozofia ako miestodržiteľ a interpret. In: Za zrkadlom moderny. Bratislava: Archa, 1991a, s. 279 – 298.
- HABERMAS, J.: Moderna – nekonečný projekt. In: Za zrkadlom moderny. Bratislava: Archa, 1991b. s. 299 – 318.
- HAUSER, M.: Kapitalizmus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků. Praha: Rybka Publishers 2012.
- HONNETH, A.: Výchova a demokratická verejnosť: zanedbaná kapitola politickej filozofie. In: VIŠŇOVSKÝ, E. (ed.): Univerzita, spoloč-

- nosť, filozofia: realita versusu hodnoty. Bratislava: IRIS 2014. s. 13 – 31.
- HRUBEC, M.: Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky. Praha: Filosofia 2011.
- LIESSMANN, D.: Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění. Praha: Academia, 2009.
- KAŠČÁK, O. – PUPALA, B.: Škola zlatých golierov. Vzdelanie v ére neoliberalizmu. Praha: SLON 2012.
- KAŠČÁK, O. – PUPALA, B.: Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch. Prešov: Rokus, 2009.
- VIŠŇOVSKÝ, E.: Úvod. In: VIŠŇOVSKÝ, E. (ed.): Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versusu hodnoty. Bratislava: IRIS 2014a. s. 7 – 12.
- VIŠŇOVSKÝ, E.: Idea kreatívnej univerzity: prečo univerzita nie je fabrika, biznis ani úrad?. In: VIŠŇOVSKÝ, E. (ed.): Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versusu hodnoty. Bratislava: IRIS 2014b. s. 32 – 48.
- ŽIŽEK, S.: Násilí. Praha: Rybka Publishers 2013.